

פרשת בא

הרב אמנון בזק

משמעותו של זבח הפסח

בפשטות לא ניתן לומר שהציווי קשור למצות שאכלו בני ישראל בצאתם ממצרים, שכן דבר זה מסופר רק להלן: "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי לא חמץ פי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם" (פס' ט). על כן נראה שיש להבין גם את אכילת המצות כדין בקרבן, כגון מה שנאמר בשלמי תודה: "אם על תודה יקריבנו והקריב על זבח התודה חלות מצות בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן" (ויקרא ז, יב). לפי גישה זו, מצוות אכילת מצה יסודה בדיני הקרבן, ורק לאחר מכן נוספה לה המשמעות של זכר ליציאה החפוזה ממצרים (אמנם להלן נציע הסבר אחר לעניין המצות בפסח).

דברים אלה מחדדים את שאלתנו: מה טיבו של הפסח? כיצד יש להבין את הדמיון בין דיניו לדיני הקרבנות בפרטים מסוימים לצד ההבדל בפרטים חשובים אחרים?

דומה שהמפתח להבנת העניין מצוי בדין ייחודי אחר: "ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו אתו בהם" (פס' ז). מפסוק זה נראה שאכן יש נתינה בדם הפסח. נתינה זו דומה לנתינת הדם על קרנות המזבח, כדברי חז"ל: "ג' מזבחות היו שם: על המשקוף ועל שתי המזוזות" (פסחים צו ע"א). ובפרט יש לעמוד על הדמיון בין הלשון "ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסוף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסוף" (פס' כב) ובין האמור ביום השמיני למילואים: "ויטבל אצבעו בדם ויתן על קרנות המזבח ואת הדם יצק אל יסוד המזבח" (ויקרא ט, ט).

בביאור העניין נראה, שבפסח הופך הבית כולו למזבח – מקום שכולו קודש לה' וחוסה בצלו. את המזבח כמקום המצוי בחסותו של הקב"ה, שאין לאדם רשות לפגוע במי שנמצא בו, אנו מכירים מההיתר המיוחד שנוזקה התורה להתיר כדי לתפוס רוצח במזיד: "וכי יזד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות" (כ"א, יד). ואכן, שני אנשים במקרא ניסו להינצל מדין המיתה שגזר עליהם המלך שלמה על ידי אחיזה בקרנות המזבח: "ואדניהו ירא מפני שלמה ויקם וילך ויחזק בקרנות המזבח" (מ"א א, ו); "וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח" (שם ב, כח-לד). לולא היתר זה, היה אסור לקחת את הרוצח מעם המזבח, שהוא 'שטח אקס-טריטואלי', והנמצא בו עשוי ליהנות מחסינות. הפיכת הבית למזבח מעניקה אפוא הגנה לבני ישראל, שנעשו בזמן אכילת הפסח ככוהנים בעבודתם. לפי זה, אכן מדובר בקרבן, שיש בו פן של נתינת דמים, וייחודו: שהוא הופך את הבית למזבח, ואת אוכליו – לממלכת כוהנים וגוי קדוש.

א. פסח כקרבן

בפרשת הפסח (פרק י"ב)¹ הקב"ה מצווה את עם ישראל לקחת שה, לשחטו ולאכלו על פי הלכות מסוימות. ציווי זה מעורר שאלה: מה יסודה של מצווה זו? האם עיקרה בסעודה החגיגית, שבמרכזה אכילת השה, המרור והמצות, או שמא יש לראותה כסוג של קרבן?

מצד אחד, הפרשה חסרה כמה מאפיינים מרכזיים של עולם הקרבנות: הבהמה אינה מוקרבת על גבי מזבח, אין בה מעשים של ניתוח והפשט ולא שום מעשה נתינה, ואף כוהנים אין כאן. היסוד המרכזי בקרבן הוא הנתינה – הן נתינת חלקים מן הבשר הן נתינת הדם, בבחינת "כי הדם הוא הנפש" (דברים י"ב, כג). העדרם של מרכיבים אלו מלמד לכאורה שלא קרבן לפנינו, כי אם מצוות סעודה מיוחדת.

מצד שני, בכל זאת יש בפסח כמה מאפיינים המוכרים לנו מקרבנות אחרים:

1. הגדרת הבהמה – "שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו" (פס' ה) – דומה להגדרות שמצינו בקרבנות אחרים, ובפרט בקרבן עולה: "ואם מן הצאן קרבנו מן הכשבים או מן העזים לעלה זכר תמים יקריבנו" (ויקרא א, י).

2. גם האיסור להותיר מן הבשר – "ולא תותירו ממנו עד בקר והנתר ממנו עד בקר באש תשרפו" (פס' י) – מזכיר איסור מוכר מעולם הקרבנות: "ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל לא יניח ממנו עד בקר... והנותר מבשר הזבח ביום השלישי באש ישרף" (ויקרא ז, טו-יז).

3. התקנת הפסח למאכל – "צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרב" (פס' ט) – מנוסחת אף היא בלשון דומה לדינים מעולם הקרבנות, כגון מה שנאמר בעולה: "וערכו בגי אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר על העצים אשר על האש אשר על המזבח. וקרב וקרעו ירחץ במים והקטיר הפהן את הכל המזבחה עלה אשה ירחץ יחוח לה" (ויקרא א, ח-ט; ועיין שם ד, יא).

4. את קרבן הפסח יש לאכול "צלי אש ומצות על מררים" (פס' ח), והציווי על אכילת מצות חוזר בהמשך הפרשה: "והיה היום הזה לכם לזכרון וחתתם אתו חג לה' לדתיתכם חקת עולם תחגוהו. שבעת ימים מצות תאכלו..." (פס' יד-טו). מה עניינה של אכילת המצות?

* חלקו הראשון של עיון זה מבוסס על מאמרי "ייחודו של קרבן פסח במסגרת עולם הקרבנות", דף קשר 540.

הרעיון של הבית כמזבח, ופן של קרבן תודה, המבטא את הכרת התודה של עם ישראל כלפי הקב"ה.²

ג. הפסח והחיפזון

מה משמעותו של השם פסח? לכאורה הוא קשור לפועל פָּסַח, המופיע כמה פעמים בפרק י"ב: "וְרִאֲתִי אֶת הַדָּם וּפְסַחְתִּי עֲלֵיכֶם וְלֹא יְהִי בְכֶם נֶגֶף לְמִשְׁחִית בְּהַלְתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (פס' יג); "וְרִאָה אֶת הַדָּם עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וּפְסַח ה' עַל הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחִית לְבֹא אֶל בְּתִיכֶם לְנֶגֶף" (פס' כג); "וְאִמַּרְתֶּם זִבַּח פֶּסַח הוּא לַה' אֲשֶׁר פִּסַּח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינוּ הַצִּיל" (פס' כז).³

מתוך דברינו עד כאן ניתן לעמוד על משמעותו וייחודו של קרבן פסח בעולם הקרבנות. כך ניתן להבין מדוע נתנה התורה למי שהחמיץ את הקרבן הפסח במועדו הזדמנות שנייה להקריבו; את תלונת הטמאים בשנה השנייה "לְמַה נִגְרַע לְבַלְתִּי הַקֶּרֶב אֶת קֶרְבַּן ה' בְּמַעַדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר ט', ז); ואת עונשו החמור של מי שאינו עושה את הפסח – "וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מֵעַמִּי כִּי קֶרְבַּן ה' לֹא הִקְרִיב בְּמַעַד" (שם, יג). קרבן הפסח וברית המילה הן שתי מצוות העשה היחידות שיש עליהן עונש כרת, והדבר מובן: ברית המילה היא הברית של היחיד עם הקב"ה, וקרבן הפסח הוא ביטוי לברית של עם ישראל כולו עם הקב"ה.

ואכן, לאורך התנ"ך נזכר קרבן הפסח תמיד בהקשר של חידוש הברית עם הקב"ה. ביהושע ה', י מסופר על הקרבן הפסח עם הכניסה לארץ. עשיית הפסח נזכרת גם בסיפור המהפכה הדתית שחולל יאשיהו: "וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ אֶת כָּל הָעָם לְאִמֹּר עֲשׂוּ פֶסַח לַה' אֶל-לְהִיכֶם כְּתוּב עַל סֵפֶר הַבְּרִית הַזֶּה. כִּי לֹא נִעֲשֶׂה כְּפֶסַח הַזֶּה מִימֵי הַשְּׁפָטִים אֲשֶׁר שִׁפְטוּ אֶת יִשְׂרָאֵל וְכָל יְמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יְהוּדָה" (מל"ב כ"ג, כא-כב). בדברי הימים (דה"ב ל', א) מסופר על עשיית הפסח עוד קודם לכן, בימי חזקיהו – אף זאת בתוך מהפכה דתית, שבה טוהר המקדש ונכרתה ברית מחודשת עם הקב"ה (עיין במיוחד שם כ"ט, י). באותו ספר מתואר בהרחבה הפסח שעשה יאשיהו, ובין השאר נאמר שם: "וְלֹא נִעֲשֶׂה פֶסַח כְּמִהוּ בְּיִשְׂרָאֵל מִימֵי שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא וְכָל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לֹא עֲשׂוּ כְּפֶסַח אֲשֶׁר עֲשֶׂה יִאֲשִׁיהוּ" (שם ל"ה, יח). מהו הפסח שעשה שמואל? סביר להניח שהכוונה לברית המחודשת שכרת שמואל בין עם ישראל ובין הקב"ה (שמו"א ז', וראה פירוש רד"ק על דה"ב שם). על עשיית הפסח מסופר גם בימי הבית השני, לאחר חנוכתו (עזרא ו', טז, יט-כב). ואף לעתיד לבוא, בפרקי המקדש שבסוף ספר יחזקאל, נזכר הציווי לעשות את הפסח (יחזקאל מ"ה, כא).

המפרשים נחלקו בפירוש פועל זה. רש"י (בפירושו השני לפס' יג) כתב: "לשון דלוג וקפיצה", וכוונת הדברים שהקב"ה דילג מעל בתי ישראל. אבל רס"ג פירש שזוהי לשון של הגנה, רחמים וחמלה (וכן תרגם אונקלוס, וכן בפירושו הראשון של רש"י), על פי ישעיהו ל"א, ה: "כִּצְפְּרִים עֲפוֹת כֵּן יִגֹּן ה' צֶבֶא-אוֹת עַל יְרוּשָׁלַם גִּנוֹן וְהַצִּיל פֶּסַח וְהַמְלִיט" (ואולי ניתן ללמוד זאת כבר מפס' כז: "אֲשֶׁר פִּסַּח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינוּ הַצִּיל"). אפשר ששני הפירושים נכונים, אך דבר זה תלוי בעניין נוסף שיש לעמוד עליו בפרק י"ב.

עיון בפרשת יציאת מצרים מגלה הבדלים בין ציוויי של ה' למשה לבין ציוויי של משה לבני ישראל. הקב"ה מצווה: "וְלָקַחְתֶּם מִן הַדָּם וְנָתַנּוּ עַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וְעַל הַמִּשְׁקוֹף עַל הַבְּתִיִּם אֲשֶׁר יֹאכְלוּ אֹתוֹ בְּהָם" (פס' ז), אבל משה אומר לבני ישראל: "וְלִקַּחְתֶּם אֲגָדַת אֲזוּב וּטְבַלְתֶּם בָּדָם אֲשֶׁר בֶּסֶף וְהִנְעַתֶּם אֶל הַמִּשְׁקוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת מִן הַדָּם אֲשֶׁר בֶּסֶף וְאֲתֶם לֹא תִגְאוּ אִישׁ מִפְתַּח בֵּיתוֹ עַד בִּקְרָ" (פס' כב). שני דברים הוסיף משה. ראשית, הוא מדגיש פעמיים שיש לתת על המזוזות ועל המשקוף מן הדם "אֲשֶׁר בֶּסֶף". מהו הסף? לפי רש"י ואונקלוס, מדובר בכלי שמקבלים בו את הדם (כמו "ספוט כסף מזמרות מןקות חצצרות כל קלי זָהב וְקִלְי כֶּסֶף" [מל"ב י"ב, יד]). אבל ראב"ע הביא גם פירוש שהכוונה לסף הבית. ולמעשה הובאו שתי הדעות כבר בירושלמי (פסחים פ"ט ה"ה): "אית תניי: תני: 'סף' – כלי; אית תניי תני: 'סף' – אסקופה". שנית, משה מוסיף איסור שלא נזכר בדברי ה' – שלא לצאת מפתח הבית עד הבוקר. ומסתבר שיש קשר בין

בתפיסת הבית כמזבח יתבארו עוד כמה הלכות אחרות מהלכות הפסח. ראשית, בכך יובן מדוע אסור להוציא את בשר הפסח מן הבית: "בְּבֵית אֶחָד יֵאָכֵל לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבֶּשֶׂר חוּצָה" (פס' מו).

שנית, ניתן להסביר בכך מדוע כרכה התורה את המצווה לאכול מצות באיסור לאכול חמץ: "שִׁבַּעַת יָמִים מִצּוֹת תֹּאכְלוּ אֶף בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שָׂאֵר מִבְּתִיכֶם כִּי כָל אֶכֶל חֶמֶץ וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל" (פס' טו). כמו שראינו בעניין מצוות אכילת מצות, גם את איסור אכילת חמץ לא ניתן להסביר, בפשטות, על פי הנאמר להלן "וַיֵּשֶׂא הָעָם אֶת בְּצֻקוֹ טָרֶם יְחַמְּץ" (פס' לד), שהרי אירוע זה מאוחר לציווי שלפניו. סביר אפוא להניח שאיסור אכילת חמץ קשור אף הוא לראיית הבית כמזבח, ככתוב: "כָּל הַמִּנְחָה אֲשֶׁר תִּקְרִיבוּ לַה' לֹא תַעֲשֶׂה חֶמֶץ כִּי כָל שָׂאֵר וְכָל דָּבֶשׁ לֹא תִקְטִירוּ מִמֶּנּוּ אֲשֶׁה לַה'. קֶרְבַּן רִאשִׁית תִּקְרִיבוּ אֲתֶם לַה' וְאֶל הַמִּזְבֵּחַ לֹא יַעֲלוּ לְרִיחַ נִיחַח" (ויקרא ב', יא-יב).

ושלישית, נראה שכך יש להבין גם את ההוראה החוזרת שלא לבשל את הפסח, כי אם לצלותו: "וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּלִילָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מַרְרִים יֹאכְלֶהוּ. אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבָשֵׁל בְּמִים כִּי אִם צְלִי אֵשׁ..." (פס' ח-ט). גם במזבח הקרבנות נצלים באש, ואינם מתבשלים, כמובן.

מעתה תובן גם הקדשת הבכורות לעבודה (פרק י"ג) בעקבות לילה מופלא זה. באותו לילה, שבו שימש עם ישראל כולו כממלכת כוהנים, זכו הבכורות להגנה מיוחדת מאת הקב"ה. לפיכך נתקדשו בלילה זה לעבודת המקדש, עד שהוחלפו בלוויים.

ב. סוג הקרבן

מאחר שהגדרנו את הפסח כקרבן, עלינו לבחון לאיזה מן הקרבנות יש לדמות אותו. על פי הנאמר לעיל, יש מקום להציע שני כיוונים.

מצד אחד, ניתן לומר שמדובר בקרבן מקביל לעולה. כבר עמדנו לעיל על הדמיון בין קרבנות אלה בדין "ראשו על כרעיו ועל קרבו", בסוג הקרבן ובמינו (זכר תמים). העולה נשרפת כולה על גבי המזבח, ואכילת הפסח ל"יושבי המזבח" מבטאת אותו רעיון. וכך יובן גם האיסור "וְעֵצֶם לֹא תִשְׁבְּרוּ בו" (פס' מו) – כעולה, שכל איבריה נשרפים.

מצד שני, ראינו דמיון גם לשלמי תודה. שני הקרבנות נאכלים עם מצות, ובשניהם מפורש איסור אכילת הנוותר. הפסח, כמו התודה, נאכל לבעליו. ובשני הקרבנות מצוין בלשון דומה איסור אכילה בתנאים מסוימים, שעונשו כרת: "כִּי כָל אֶכֶל חֶמֶץ וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל" (פס' טו); "כִּי כָל אֶכֶל חֶלֶב מִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִקְרִיב מִמֶּנָּה אֲשֶׁה לַה' וְנִכְרַתָּה הַנֶּפֶשׁ הַאֲכֹלֶת מֵעַמִּי" (ויקרא ז', כה). מכאן ניתן להסיק שהפסח הוא קרבן תודה, ועיקרו: הודאה לקב"ה על הוצאת בני ישראל ממצרים.

וייתכן שאין סתירה בין שתי האפשרויות, ואכן יש בקרבן הפסח שני פנים: פן של קרבן עולה, המבטא את המשך

השאלה מחריפה כשבוחנים היכן מופיעה לשון חיפזון במקומות אחרים במקרא. לשון זו באה בתנ"ך תמיד בהקשר של בריחה המלווה בתחושה של תבוסה. לדוגמה: במפיבושת, בנו של יהונתן בן שאול, נפל מום "בבא שמעת שאול ויהונתן מיזרעאל ותשאהו אמנתו ותנס ויהי בחפזה לנוס ויפל ויפסח" (שמ"ב ד, ט); ובמלחמת ארם עם ישראל נאמר "והנה כל הדרך מלאה בגדים וכלים אשר השליכו ארם בחפזם" (מל"ב ז, טו) [וכן מצינו בתהילים: "המה ראו כן תמהו ובהלו נחפזו" (תהילים מ"ח, ו); "מן גערתך ינוסו מן קול רעמך! נחפזו" (שם ק"ד, ז)]. כלום כך ראוי לה ליציאת מצרים שתתרחש!?

נראה שתשובת הדבר מופיעה בספר דברים (ט"ז, א): "לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזו יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך". לפי פסוק זה, ה' רצה שיציאת מצרים תיזכר לדורות כיציאה חפזה ומבוהלת דווקא. כידוע, במסעם של בני ישראל במדבר התברר שלא בנקל התנתקו מארץ מצרים, ולא פעם ביקשו לחזור אליה. הידיעה שהם גורשו ממצרים עשויה להעמיק אצל בני ישראל את תחושת הניכור מארץ זו ומיושביה.

יתרה מזאת: היציאה ממצרים לא הייתה אירוע חד-פעמי. התורה והנביאים מדגישים פעמים רבות שבני ישראל צריכים להתנתק מתרבות מצרים ומתועבותיה, לדוגמה: "וה' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד" (דברים י"ז, טו); "הוי בני סוחרים... ההלכים לדרך מצרים ופי לא שאלו לעוז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים. והיה לכם מעוז פרעה לבשת והחסות בצל מצרים לכלמה" (ישעיהו ל', א-ג). הגירוש החפז הוא אמצעי נוסף לניתוק מתרבותה הרעה של מצרים.

מכאן נוכל לחזור ולהציע משמעות נוספת לאכילת המצות ואיסור החמץ: מצוות אלו קשורות לא רק לטיבו של הקרבן ולמעמד הבית כמזבח, אלא גם לחיפזון של אכילת הפסח, שקדם לחיפזון של היציאה בפועל ממצרים.

ד. קדושת הבית

לרעיון שעליו עמדנו בתחילה, שהבית נעשה מזבח, יש חשיבות גדולה. ליל היציאה ממצרים הוא אחד האירועים המרכזיים ביותר בהיסטוריה של עם ישראל. בדרך הטבע היה המבט צפוי להתמקד בהיבט הלאומי הכללי, ולטשטש את ההיבט האישי. והנה, דווקא בלילה זה לא התכנס עם ישראל כולו כאחד (כמו במעמד הר סיני, למשל), אלא נפרד לבתים, וכל בית נדון בפני עצמו.

דומה שתופעה זו מבטאת את הצורך לשמור על האיזון בין היחידה המשפחתית לבין הכלל. עיסוק מופרז בכלל עלול לדחוק לשוליים את הפרטים שהכלל בנוי מהם, קרי: את היחידות המשפחתיות המהוות את עם ישראל. בלילה היסטורי זה התרחשה תופעה חד-פעמית: כל משפחה הפכה את ביתה למזבח. אבל מבחינה עקרונית לא היה זה אירוע חד-פעמי. קיומו של עם ישראל ימשיך להתבסס על תפיסת

ועדיין יש מקום לתהות: האומנם זו הסיבה היחידה לשם הקרבן? אם כן, לפנינו בעיה הדומה בעיקרה לבעיה שראינו לעיל בעניין אכילת המצות ואיסור החמץ: הפסח נזכר לראשונה ללא שום קשר לסיפור הפסיחה – "וַיִּכְהָ תֹאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֵם חֲגָרִים נִעְלִיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמְקַלְכֶם בְּיָדְכֶם וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפְזוֹן פֶּסַח הוּא לֵה' " (פס' יא) – ועניין הפסיחה מוזכר רק לאחר מכן, בפס' יג! משום כך ביאר הרב מרדכי ברויאר⁴ שיש כאן לשון נופל על לשון: "וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפְזוֹן – פֶּסַח הוּא לֵה' ", בדומה לאמור בקרבן אשם: "אֲשֶׁם הוּא אֲשֶׁם אֲשֶׁם לֵה' " (ויקרא ה', ט). לפי זה, השם פסח נגזר מהמילה חיפזון, ומשמעו: קרבן הנאכל בחיפזון.

דבר זה מתקשר לשאלה כללית יותר: מה טיבו של החיפזון בליל הפסח? הדגש הנרחב על היציאה בחיפזון הוא מן התופעות המפתיעות ביציאת מצרים. כאמור, כבר את קרבן הפסח נצטוו בני ישראל לאכול בחיפזון (פס' יא), ובהמשך מתואר שילוחם המהיר של בני ישראל בידי המצרים: "וַתִּחַץ מִצְרַיִם עַל הָעַם לְמַהֵר לְשַׁלְּחֵם מִן הָאָרֶץ כִּי אָמְרוּ כְּלָנוּ מֵתִים" (פס' לג), שבעקבותיו נאמר: "וַיֵּשֶׂא הָעַם אֶת בְּצִקוֹ טָרִם יְחִמֵּץ מִשְׁאֲרֵתָם צָרַת בְּשִׁמְלֹתָם עַל שְׂכָמָם" (פס' לד). לשון חריפה מזו באה בהמשך הסיפור: "וַיֵּאֲפוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגֹת מִצּוֹת כִּי לֹא חִמֵּץ כִּי גִרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהַתְמַהֵמֶה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם" (פס' לו). זוהי תופעה בלתי-צפויה. לכאורה היה ראוי שבני ישראל יצאו ממצרים בגאון ובתחושת ניצחון, ממש כמו בדברי הנביא על הגאולה העתידה: "כִּי לֹא בְּחִפְזוֹן תֵּצְאוּ וּבְמִנוּסָה לֹא תֵלְכוּן כִּי הִלַּךְ לְפָנֵיכֶם ה' וּמֵאֲסַפְכֶם אֶל־הַיְיָ שְׂרָאֵל" (ישעיהו נ"ב, יב). מה טיבו של החיפזון בשעה מרוממת זו?

שתי ההוספות שהוסיף משה: נתינת הדם בסף הבית מחדדת את ההוראה שלא לצאת מפתחו.

על כל פנים, נראה שההבדל בין צו ה' לבין דברי משה משקף שתי הבנות שונות של מעשי הקב"ה במצרים באותו לילה. הקב"ה אומר למשה: "וְעַבְדִּי בְּאָרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה וְהִפִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאָרֶץ מִצְרַיִם... וְהָיָה הָדָם לָכֶם לָאֵת עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אִתְּם שֶׁם וְרֵאִיתִי אֶת הָדָם וּפְסַחְתִּי עֲלֵיכֶם וְלֹא יְהִי בְכֶם נֶגֶף לְמַשְׁחִית בְּהַלְתִּי בְּאָרֶץ מִצְרַיִם" (פס' יב-יג). לפי תיאור זה, הקב"ה יעבור במצרים כדי להכות את הבכורות, והדם מסמן את הבתים שאינם בכלל הגזרה. לעומת זאת, בתיאורו של משה נאמר: "וְעַבְדִּי ה' לִנְגֹף אֶת מִצְרַיִם וְרָאָה אֶת הָדָם עַל הַמִּשְׁקוֹף וְעַל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת וּפֶסַח ה' עַל הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחָת לְבָא אֶל בְּתִיכֶם לְנֶגֶף" (פס' כג), הווה אומר: הקב"ה עומד לנגוף את מצרים כולה, אך הוא יגן על יושבי הבתים שיש בפתחם דם מפני "המשחית". לפי תיאור זה, מלכתחילה יהיו הכול בסכנה, אלא שהדם יסייע לבני ישראל לקבל הגנה. אשר על כן, מדגיש תיאור זה את הסכנה שביציאה מפתח הבית, קרי: מהשטח שהקב"ה מגן עליו בכבודו ובעצמו.

שתי בחינות אלו קשורות לשני הפירושים לפועל פסח. פירוש רש"י, שמשמעות הפועל היא דילוג, הולם את דברי ה' למשה, שבכויר ישראל לא יהיו בכלל הגזרה. ואילו פירוש רס"ג, שמשמעות הפועל היא הגנה, מתאים לתיאור של משה: "וּפְסַח ה' עַל הַפֶּתַח וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחָת לְבָא אֶל בְּתִיכֶם לְנֶגֶף".

4 ראה פרקי מועדות א, ירושלים תשנ"ג, עמ' 98, ובהערה 1* שם.

הבית כמקום מקודש, שאין בו מקום לחמץ. השמירה על קדושת הבית גם בתוך הפרספקטיבה של הכלל תהווה את הביטוי המרכזי של חג הפסח לדורי דורות.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תשע"א *
* עורך: בעז קלוש *

* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
